

***Aylaklar*'da Metinlerarası Bir Karşılaşma: Babalar ve Çocuklar, Dönüşümler ve Çatışmalar**

**An Intertextual Encounter in *Aylaklar*:
Fathers and Children, Transformations and Conflicts**

KAAN KURT

Samsun Üniversitesi.
(kaankurt93@gmail.com), ORCID: 0000-0003-3659-021X.

Başvuru/Submitted: 21.04.2024. Kabul/Accepted: 07.05.2024.

“ ” Kurt, Kaan. “*Aylaklar*'da Metinlerarası Bir Karşılaşma: Babalar ve Çocuklar, Dönüşümler ve Çatışmalar.” *Zemin*, s. 7 (2024): 56-87.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12518781>.

Özet: Melih Cevdet Anday'ın (ö. 2002) *Aylaklar* romanı eski nesilden ve yeni nesilden aylak karakterlerin bir konak içerisinde yaşadığı tembel hayata, bu karakterlerin maddi çöküşüne, en sonunda konaktan apartmana taşınmak zorunda kalmalarına ve aralarındaki ilişkilerin tek tek bozulmasına yer vermektedir. Bu çöküşü hazırlayan ise aristokrasinin ve soyluluğun gücünün giderek azaldığı, bunun yerine burjuvazinin ve tüccar sınıfın gücünün ve toplumsal hayattaki etki alanının arttığı bağlamdır. Romanın bu bağlamını çözümleyen eleştirel çalışmaların sayısı kısıtlıdır. Öte yandan, romanın ele aldığı dönüşüm ve özellikle Şükrü karakterinin romandaki yıkıcı tavır ve eylemleri dikkate alınır, *Aylaklar* ile Ivan Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'ı arasında metinlerarası bir ilişki olduğu anlaşılır. Bu makale, *Aylaklar*'ı odağına alarak romanın "aristokrasinin çöküşü ve burjuvazinin/tüccar sınıfın yükselişi" olarak adlandırılan bağlamı nasıl işlediğini ele alacaktır. Kuşak çatışması da dâhil olmak üzere karakterlerin birbirleriyle ilişkilerinde "nasıl" ve "ne anlama gelen" çatışmalar bulunduğu makalenin odakları arasında olacaktır. Şükrü karakterinin nihilist ve yıkıcı özellikleri ile Muammer karakterinin öznelleşmesi arasında nasıl bir bağın olduğu ve bunun ne anlama geldiği de incelenecektir. Bu sırada Melih Cevdet Anday'ın daha önce çevirdiği, ön söz yazdığı ve oyunlaştırdığı *Babalar ve Oğullar* romanıyla *Aylaklar* arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği ve Şükrü karakterinin bir tür Bazarov sayılıp sayılamayacağı üzerine tartışma yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler: *Aylaklar*, *Babalar ve Oğullar*, Bazarov, metinlerarasılık, soyluluk, aristokrazi.

Abstract: The novel by Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*, depicts the lazy life of idle characters from the old and new generations in a mansion, their material decline, their eventual move from the mansion to an apartment building, and the deterioration of the relationships between them one by one. What prepares this collapse is the context in which the power of the aristocracy and nobility gradually decreases, while the power and influence of the bourgeoisie and merchant class in social life increase. The number of critical studies analyzing this context of the novel is limited. However, considering the transformation with which the novel deals and especially the destructive attitude and actions of Şükrü in the novel, we understand that there is an intertextual relationship between *Aylaklar* and Ivan Turgenyev's *Fathers and Sons*. This essay focuses on *Aylaklar* and examines how the novel operates in the context of the so-called "decline of the aristocracy and the rise of the bourgeoisie/merchant class." It focuses on how and what conflicts, including generational conflicts, are present in the characters' relationships with each other. It also examines how the nihilistic and destructive characteristics of Şükrü related to Muammer's subjectivization and what this means. In the meantime, the relationship between *Fathers and Sons*, which Melih Cevdet Anday had previously translated, written a foreword for, and dramatized, and *Aylaklar* will be examined.

Keywords: *Aylaklar*, *Fathers and Sons*, Bazarov, intertextuality, nobility, aristocracy.

Şairlerin, özellikle de şiir tarihinde ciddi kırılmaları temsil eden şairlerin yazdığı romanlar çoğu zaman araştırmacıların dikkatini yeterince çekmez. Bu, Garip Hareketi'nin önemli şairi Melih Cevdet Anday için de geçerli bir durumdur. Öte yandan Anday üç farklı romanı Türkçeye çevirmiş, dördü “Murat Tek” takma adıyla on bir farklı roman kaleme almıştır. Bu romanlar üzerine çalışmalar kısıtlıdır, örneğin Türkiye'deki üniversitelerde yayımlanmış tezlere bakıldığında zaman Anday'a dair yazılmış on yedi tezin yalnızca bir tanesinin doğrudan onun romanlarına odaklandığı görülmektedir.¹

Yakın zamana kadar Anday'ın kendi adını kullanarak yazdığı kabul edilen ilk roman olan *Aylaklar* da bu ilgisizlikten nasibini almıştır.² Yine de bu romana değinen bazı önemli çalışmaları göz ardı etmemek gerekir. Bu romana dair ilk yazılardan olan “1965'te Roman ve Hikâyemiz” başlıklı çalışmada Tahir Alangu, *Aylaklar*'ın “büyük bir aşama ve yenilik” getirmedeğini iddia eder.³ Alangu, metnin geleneksel roman yapısıyla oynayan taraflarını teknik bir kusur olarak yorumlar ve “Bu romanın oldukça karışık ve düzensiz yapısından bir sonuç çıkarmak mümkün olmuyor”⁴ diyerek metne dair derin bir çözümlemenin de önünü kapatır. İbrahim Tatarlı ise *Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Marksist Açıdan Türk Romanı* kitabında *Aylaklar*'ı değerlendirir ama romana dair çözümlemesi belirli keskin şablonlara dayalıdır.⁵ Örneğin, romandaki “aylaklık”ı yazarın toplumsal çürümüşlüğü odağına alması olarak yorumlaması, aynı şekilde romanın ikinci yarısındaki varoluşçu temayı “türlü Batılı emperyalist gerici akımlar”⁶ şeklinde değerlendirmesi Tatarlı'nın Marksist dünya görüşüyle

1 Bu tek tez, Kaan Tanyeri'nin 2022 yılında yazmış olduğu doktora çalışmasıdır: Kaan Tanyeri, “Melih Cevdet Anday'ın Romanlarının Göstergibilimsel Çözümlemesi” (Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi, 2022). Diğer yandan, Melih Cevdet Anday'ın romancılığı üzerine Mehmet Can Doğan'ın kitabı bulunmaktadır: Mehmet Can Doğan, *Melih Cevdet Anday'ın Romancılığı* (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2018).

2 Eyüp Tosun'un araştırmaları neticesinde Melih Cevdet Anday'ın ilk romanının 1946 yılında tefrika edilmeye başlayan, *Aylaklar*'dan on dört yıl önce yazdığı *Barem Kanunu* olduğu anlaşılmıştır. Bkz. Melih Cevdet Anday, *Barem Kanunu* (İstanbul: Everest Yayınları, 2023).

3 Tahir Alangu, “1965'te Roman ve Hikâyemiz,” *Varlık Yıllığı 1966*, haz. Yaşar Nabi (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1965), 52.

4 Alangu, “1965'te Roman ve Hikâyemiz,” 55.

5 İbrahim Tatarlı, *Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Marksist Açıdan Türk Romanı* (İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1969).

6 Tatarlı, *Marksist Açıdan Türk Romanı*, 195.

bu metni okumasının kısıtlılıklarını gösterir. Asım Bezirci ise *Seçme Romanlar* kitabında romanın kısa bir özetini verdikten sonra hakkında yazılmış çeşitli eleştiri yazılarından alıntılarını sıralamakla yetinir, kendi yorumunu dillendirmez.⁷ Behçet Necatigil *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü* kitabına *Aylaklar*'ı da dâhil eder fakat bu çalışma ismiyle de vadettiği gibi roman hakkında çok kısa bir özet içerir, bu özet sırasında da başka birçok eleştiri yazısında olduğu gibi romanı ve karakterleri "ahlaki çöküş" gibi pejoratif kavramlar üzerinden okur.⁸ Nüket Esen'in *Türk Romanında Aile Kurumu*⁹ başlıklı kitabının bir parçası da *Aylaklar*'a odaklanmaktadır fakat bu çalışmada daha çok romanın özetine yer verilmiş, çözümlemesi yeterince derinlikli bir şekilde yapılmamıştır. Bu çalışma aileyi odağına alan bir kitap olduğu için daha çok romandaki aile içi ilişkilere yer verilmiştir. İbrahim Özen'in "Konak Hayatının Mirasyedi Sakinleri ve Varoluşçu Bir Aylak: Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar* Romanı"¹⁰ başlıklı yazısı da *Aylaklar*'a varoluşçuluk üzerinden yaklaşan bir metindir. Birçok farklı çalışma, haklı olarak bu metni varoluşçuluk hareketiyle birlikte düşünmüştür. *Aylaklar*'da buna dair çeşitli metinsel referanslar ve tartışmalar da bulunmaktadır. Özellikle Muammer karakterinin yaşadığı buhran ve özneliğini kurma/özgürleşme çabası böyle okunmaya oldukça müsaittir. Öte yandan, Muammer'in yaşadığı varoluşçu buhran salt Avrupa'daki varoluşçu hareket ve metinsel referanslarla açıklanırsa, bu varoluşçuluğun Türkiye'de nasıl bir kaynaktan beslendiğinin anlaşılması güç olur. Bundan dolayı, bu varoluşçuluğun Türkiye'de nasıl tezahür ettiğine, kaynağını nereden aldığına, yerel dinamiklerine odaklanmak yararlı olacaktır. Abdullah Koçal'ın yazmış olduğu "Ahmet Mithat'tan Leyla Erbil'e Türk Edebiyatında 'Aylak Tipi'nin Kültürel ve Düşünsel Gelişimi"¹¹ başlıklı çalışmada da belli bir kısım *Aylaklar*'a ayrılmıştır. Öte yandan, birçok metni birlikte ele alan makalenin

7 Asım Bezirci, *Seçme Romanlar* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2008).

8 Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü* (İstanbul: Varlık Yayınları, 1992), 44.

9 Nüket Esen, *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991).

10 İbrahim Özen, "Konak Hayatının Mirasyedi Sakinleri ve Varoluşçu Bir Aylak: Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar* Romanı," *Avare Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naksalı (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007).

11 Abdullah Koçal, "Ahmet Mithat'tan Leyla Erbil'e Türk Edebiyatında 'Aylak Tipi'nin Kültürel ve Düşünsel Gelişimi," *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 21 (2010): 209-226.

her metne uyguladığı katı bir yöntem vardır, o da aylak tiplerini “eğitim durumu”, “kültürel-entelektüel durum”, “kitaplarla münasebeti”, “düşünce dünyası” gibi kategorilere ayırmaktadır; *Aylaklar*’dan da Muammer karakterini seçerek bu yöntemi uygulamaktadır. Bunun, birbirinden farklı yapı ve içerikteki metinleri birleştirebilen bir yöntem sunabildiği ve bu yöntemin derinlikli bir okumayı kolaylaştırabildiği ise söylenemez. Öte yandan, Muammer için “fakat eser boyunca onun herhangi bir davada avukatlık yaptığını göremeyiz”¹² ifadesini kullanan Koçal’ın bilgi yanlışlığı yaptığı da söylenebilir çünkü romanın sonlarında avukatlığa yeniden başlayan Muammer duruşmalarda çeşitli başarılar kazandığını günlüğünde vurgular: “İlk davamı kazandım. Bu bende yepyeni bir duygu yarattı.”¹³ Mustafa Dere’nin “Türk Romanında Konak ve Yalı”¹⁴ başlıklı tez çalışması ve yine bu tezin bir kısmından yararlanarak yazdığı “*Aylaklar Romanında Aile ve Ev*”¹⁵ başlıklı makalesi de romanı merkeze almaktadır. Öte yandan Dere’nin çalışmaları yakından incelendiği zaman yazarın romandaki ailenin çöküş hikâyesine odaklandığı, bu sırada bu “çöküşün” daha iyi anlaşılmasına fırsat verebilecek tarihsel ve toplumsal dönüşümü derinlikli şekilde işlemediği göze çarpmaktadır. Çünkü roman, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişle birlikte saray destekli aristokratik kesimin değişen yeni hayata uyum sağlayamamasını, burjuvazinin ve ticaretle uğraşan kesimin yükselen gücüne karşın güçten düşen aristokrasinin dönemin gerisinde kalarak krize girmesini ve bunun üzerine karakterlerin “aylaklaşmasını” işlemektedir. Dere’nin çalışmalarında ise bu dönüşüm es geçilmekte, roman hakkında yapılmış diğer birçok çalışma gibi aylaklık karakterlerin özüne atfedilmektedir. İlerleyen kısımlarda örnekleneyeği gibi tüccar sınıfının yükselişi ve önceki dönemlerde toplumsal yapıda gücü elinde tutan aristokrasinin/soyluların bu grup karşısında gerileyişi romanın önemli bir zemindir. Öte yandan Dere, romandaki tüccar kesime yönelik karakterlerin tepkisini “tüccarlara kaba insanlar gözüyle bakılmasının sebebi, bu mesleğe sahip olanların Osmanlı’da memur sınıfı görünümünde ortaya çıkan aristokrasi içinde hor görülmesi ve küçümsenmesidir”¹⁶ diyerek açıklar. Oysa bunun sebebi

12 Koçal, “Ahmet Mithat’tan Leyla Erbil’e,” 222.

13 Melih Cevdet Anday, *Aylaklar* (İstanbul: Adam Yayınları, 1977), 268.

14 Mustafa Dere, “Türk Romanında Konak ve Yalı” (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014).

15 Mustafa Dere, “*Aylaklar Romanında Aile ve Ev*,” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, s. 38 (2015): 45-61.

16 Dere, “*Aylaklar Romanında Aile ve Ev*,” 50.

özden gelen bir hor görme ya da küçümseme değil, değişen toplum yapısıyla birlikte eski gücünü kaybeden aristokrasinin yeni güçlü grup olan tüccarlarla ve burjuvaziyle çatışmasıdır. Öte yandan çalışma aylaklığı da romanın işlediği toplumsal dönüşümü merkeze almak yerine karakterlerin özüne ya da huyuna bağlar: "Burada ise konağı yıkan en temel sorun, bizzat konağın mensupları ve onların vurdumduymaz, tembel, kaygısız, daha doğrusu 'aylak' yaşayışlarıdır."¹⁷ Bu açıdan, Dere'nin çalışmalarının *Aylaklar* romanını anlamak için yeterli malzeme sunmadığı anlaşılır. Selim İleri, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu* kitabında *Aylaklar*'a değinir fakat oldukça kısa olan bu yazıda *Aylaklar*'a dair çözümlemede bulunmaz, roman hakkındaki öznel beğenisini aktarır.¹⁸ Melike Kılıç'ın "Türk Romanında Flanör Düşüncenin Eleştirel İki Yorumu: *Aylak Adam* ve *Aylaklar*"¹⁹ başlıklı tezi de yine anılması gereken çalışmalardandır, öte yandan bu çalışmada roman karakterleri tek tek ele alınmakta ve bazı keskin yorumlara yer verilmektedir. Örneğin, Muammer'in Leman Hanım'dan nefret ettiği için isyan duygusuna kapıldığı yorumu karaktere dair indirgemeci ve isabetsiz bir çıkarımdır.²⁰ Galip Bey'in ölmeden önce Muammer'e oğlu olduğunu söyleyerek roman boyu süren şüpheyi ortadan kaldırdığını söyler Kılıç,²¹ oysa bu şüphe roman boyunca devam eder ve Galip Bey'in Muammer ile konuşması tam tersi bir etki yaparak Muammer'i bu konu üzerine daha fazla düşünmeye sevk eder, hatta Muammer gerçek babası olduğundan şüphelendiği Kör Dansçı'yı bu konuşmadan sonra aramaya çıkar. Kılıç, Şükrü'yü "küçük burjuva" olarak adlandırır,²² onun çalışan ile çalışmayan arasındaki eşitsizliğe tepkili olduğunu söyler. Oysa Şükrü'nün burjuva olarak adlandırılmasının romanda bir zemini yoktur, hiçbir değeri benimsemeyen bir karakter olduğu için "çalışan ile çalışmayan arasındaki eşitsizliğe tepkisine" de romanda rastlanmaz. Emine Tuğcu'nun "*Aylaklar* Romanında İdeoloji Mekân ve Birey"²³ adlı çalışması hem romana

17 Dere, "*Aylaklar* Romanında Aile ve Ev," 58.

18 Selim İleri, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu* (İstanbul: Everest Yayınları, 2009).

19 Melike Kılıç, "Türk Romanında Flanör Düşüncenin Eleştirel İki Yorumu: *Aylak Adam* ve *Aylaklar*" (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2017).

20 Kılıç, "Türk Romanında Flanör Düşüncenin Eleştirel İki Yorumu," 67.

21 Kılıç, "Türk Romanında Flanör Düşüncenin Eleştirel İki Yorumu," 68.

22 Kılıç, "Türk Romanında Flanör Düşüncenin Eleştirel İki Yorumu," 71.

23 Emine Tuğcu, "*Aylaklar* Romanında İdeoloji Mekân ve Birey," *3rd International Conference on Social Sciences and Education Research* (2017): 428-435.

hem de bahsettiğim toplumsal dönüşüme dair önemli yorumlar sunmaktadır. Mehmet Can Doğan'ın *Melih Cevdet Anday'ın Romancılığı* da özellikle *Aylaklar*'a dair yazılmış eleştiri yazılarını toparlaması açısından yararlıdır. Doğan, romanın geniş bir özetini de verdiği yazısında *Aylaklar* ve diğer tüm Anday romanlarını “yapı”, “tema”, “anlatım” gibi bölümlere ayırarak açıklar, bu katı kategorizasyon da romana dair çözümlemeyi sınırlayan bir yöntemdir. Kaan Tanyeri'nin “Melih Cevdet Anday'ın Romanlarının Göstergebilimsel Çözümlemesi” başlıklı tezi ve yine bu tezden yararlanarak Ali Pulat ile yazmış olduğu “Göstergebilimsel Açından Bir Uzamın Anlamyüğü”²⁴ başlıklı metinler de *Aylaklar* romanı hakkında bir çözümleme içermektedir. Öte yandan, salt göstergebilimin araçlarını kullandığı ve romandaki karakterlerden yalnızca Leman Hanım'a odaklandığı, yakın okumayı yöntem olarak benimsemediği için bu çalışmanın da *Aylaklar* hakkında benim bahsettiğim bağlamı da içeren bir çözümleme sunduğu söylenemez. Hilal Akça'nın “Melih Cevdet'in *Aylaklar* Romanında Peter Pan Sendromu”²⁵ başlıklı çalışması psikolojik bir sendrom olan “Peter Pan Sendromu”nun izlerini metindeki karakterler üzerinde arayan bir çalışmadır, romandan ziyade roman ile sendrom arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Tüm bu çalışmalar romana dair farklı yorumlamaları öne çıkartsa da *Aylaklar* ve *Aylaklar*'ın merkeze aldığı tarihsel ve toplumsal dönüşüm ve bu dönüşümün metinlerarası evreni üzerine hâlâ yeterince düşünülmemiştir.

***Aylaklar*'ın Metinlerarası Evreni**

Kabaca farklı yaşlardan bir grup karakterin çalışmadan, Erenköy'de bir konakta sürdüğü aylak yaşantıyı ve bu insanların gün geçtikçe ekonomik iflase sürüklenmesini ve en sonunda apartman dairesine taşınmak zorunda kalmalarını konu alan *Aylaklar* romanı üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla vurgulandığı gibi romandaki aylak karakterler “eski nesil” ve “yeni nesil” olarak ikiye ayrılabilir. Leman Hanım, Davut Bey, Dünder Bey eski nesle mensupken; Ayla, Şükrü ve Muammer yeni nesle mensup aylaklardır. Eski nesle mensup olanların zihni Osmanlı döneminde şekillenmiştir, bu karakterler aristokratik bir gruba mensuptur.

24 Kaan Tanyeri ve Ali Pulat, “Göstergebilimsel Açından Bir Uzamın Anlamyüğü,” *Söylem: Filoloji Dergisi* 7, s. 1 (2022): 137-156.

25 Hilal Akça, “Melih Cevdet'in *Aylaklar* Romanında Peter Pan Sendromu,” *Söylem: Filoloji Dergisi* 8, s. 1 (2023): 148-165.

Bu grup çoğu zaman padişahın bir kararıyla zengin olan, bir kararıyla sürgüne uğrayan bir hayat sürmüştür. Padişahın bahsettikleriyle zenginleşmişlerdir, kuşaklar arası aktarılan büyük mirasları bulunmaktadır ama temelde çalışarak para kazanmaları hiçbir zaman gerekmemiştir. Leman Hanım'ın babası Şükrü Paşa tam da böyle bir karakterdir. Bu açıdan karakterlerin aylaklığıyla Osmanlı döneminde şekillenmiş zihinleri arasında ciddi bir bağ vardır, "esnaflık", "tüccarlık", "para kazanmak için çalışmak" kendilerine uymaz, bu tarz işleri kendilerine yakıştırmazlar. Ayla, Şükrü ve Muammer yeni nesle mensup oldukları ve zihinleri "üniversite" gibi modern kurumlarda, farklı Batılı metinlerle ve arkadaş gruplarıyla şekillendiği için eski nesilden başka türde aylaklığa sahiplerdir. Romanın "eski nesil" ile "yeni nesil" arasında kurduğu ikiliği aynı zamanda güçten düşmekte olan aristokrasi ile güçlenmekte olan burjuvazi arasında da kurmak mümkündür. Diğer yandan, yıkılmaya yüz tutmuş konakla, ailenin taşınmak zorunda kaldığı apartman arasında da bu sefer mekânsal bir ikilik kurulur. Dahası, farklı karakterlerin kalabalık dünyasını üçüncü tekil şahısla anlatan ve geriye dönüşlere yer veren romanın ilk yarısıyla, konaktan apartmana geçildikten sonra sadece Muammer'in "içine" odaklanan, birinci tekil şahısla yazılmış, kronolojiiyi esas alan bir mektuptan oluşan romanın ikinci yarısını düşünürsek, ikiliğin romanın yapısına da sirayet ettiği söylenebilir. Tüm bu ikilikler ve romanın odaklandığı sosyal dönüşüm, Anday böyle bir bağ kurmamış olsa dahi Tanzimat edebiyatı metinlerini anımsatır. Roman üzerine yapılan hiçbir araştırma bunu gündeme getirmemiştir ama 1964'te tefrika edilmiş bu romanın ele aldığı bağlam, yani toplumsal ve tarihsel dönüşüm ve bunun yarattığı kriz; Tanzimat dönemindeki bağlama veya Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yenileşme dönemi bağlamına daha uygun bir içeriğe sahiptir. Örneğin, makalelerde de sıklıkla *Aylaklar* ile aralarında benzerlik kurulan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (ö. 1974) *Kıralık Konak*'ı 1922 yılında yayımlanmıştır. Benzer bir değişim krizine odaklanan bir başka roman *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ise 1954'te tefrika edilmiştir. Bu romandan dahi on yıl sonra, Anday'ın 1964'te böyle bir roman yazması her bakımdan ilgi çekicidir ve üzerinde durmayı hak eder.

Daha da geriye gidip Tanzimat dönemiyle birlikte düşünürsek, örneğin Recaizade Mahmud Ekrem'in (ö. 1914) *Araba Sevdası* romanı da *Aylaklar* gibi mirasyedi, hatta aylak da sayılabilecek bir karaktere odaklanmaktadır: Bihruz Bey. Değişen çağa uyum sağlayamayan Bihruz Bey, romanın sonuna doğru kişisel

düşüşüyle birlikte servetini de tüketir. O servetini tüketirken zenginleşenler ise ticaretle uğraşan, parayı/para kazanmayı hayatlarında merkeze alanlardır. Örneğin onu sürekli kandıran Mösyö Piyer, Keşfi Bey hatta romandaki sandalcılar bile Bihruz Bey'i kandırıp parasını almanın yolunu bulurlar. Parayla ilgilenmek, para hesabı yapmak, Bihruz Bey gibi ya da *Aylaklar*'daki eski nesle mensup karakterlerdeki gibi insanlara “yakışmaz”, onlar tarafından hoş karşılanmaz, bayağı bulunur. Temelde Bihruz Bey'in de *Aylaklar*'daki özellikle eski nesle mensup karakterlerin de bu tarihsel ve toplumsal dönüşüme uyum sağlayamayan karakterler olduğu ve temel krizlerinin de bu olduğu söylenebilir. Anday'ın bunu böyle geç bir tarihte konu olarak alması ilgi çekicidir, bunun olası nedenini anlamak içinse Anday'ın metinlerarası evrenine daha fazla eğilmek yararlı olabilir.

Birçok çalışmanın vurguladığı gibi varoluşçu metinler Anday'ın ilgisini çekmiştir, bu yalnızca bu romanda karşımıza çıkmaz. Varoluşçu temalardan yararlanan şairlerinin yanı sıra Anday'ın yazdığı birçok oyun da absürt olarak tarif edilebilecek oyunlardır. Öte yandan, *Gizli Emir* ve *İsa'nın Güncesi* gibi romanları önemli Kafka-esk etkiler içeren metinlerdir. *Aylaklar* romanı eleştirilerde de sıklıkla vurgulandığı gibi varoluşçu içeriği barındırmaktadır. 1950'lerde Türkiye'deki edebiyat, sanat ve felsefe ortamlarında etkili olan varoluşçu hareketin bu metne belli bir yansımasının olduğu belirgindir. Öte yandan aristokrasinin gücünü yitirdiği, burjuvazinin güç kazandığı tarihsel ve toplumsal dönüşümü odağına alması ve Muammer-Şükrü gibi yeni nesle mensup, eski nesille yer yer çatışmalar yaşayan karakterleri düşünecek olursak Turgenyev'in (ö. 1883) *Babalar ve Oğullar* metni de akla gelir. Yazının ilerleyen kısımlarında karşılaştırmalı bir okuma sunulacak fakat şimdiden şunu söylemek gerek: *Babalar ve Oğullar*'daki Arkadiy ve Bazarov arkadaşlığına benzer bir şekilde kurulan Şükrü ve Muammer ilişkisi ve her iki romanın da odağına aldığı ortaklaşan tarihsel ve toplumsal dönüşüm ve bunun yarattığı krizler, bu iki metni birlikte düşünmeyi anlamlı hâle getirmektedir.

Murat Belge, Rus ve Türk edebiyatları arasında karşılaştırmalı bir okuma yaptığı *Step ve Bozkır* kitabında Bazarov'un Türkiye'deki muadillerini sıralarken hiçbir edebiyat içi örneğe yer vermez. Pozitivist dünya görüşleri sebebiyle Belge daha çok Beşir Fuad, Baha Tevfik ve Abdullah Cevdet gibi isimlerle Bazarov arasında benzerlik kurar. Hatta “Beşir Fuad bile tam bir Bazarov değildir.”²⁶ der.

26 Murat Belge, *Step ve Bozkır: Rusça ve Türkçe Edebiyatta Doğu-Batı Sorunu ve Kültür* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 243.

Beşir Fuad (ö. 1887) hem pozitivistlere sıkı sıkı sarılması sebebiyle hem de dönemin toplum yapısındaki en temel değerleri bile cesaretle reddetmesiyle Bazarov'la önemli ortaklıklar sunar. Örneğin Bazarov şiir, edebiyat gibi disiplinleri gereksiz bulur ve fen bilimlerinin bunlardan daha yararlı olduğunu iddia eder. Bundan dolayı da arkadaşının babası Nikolay Petroviç'in romantik Puşkin'i (ö. 1837) okumasını istemez, onun yerine fen kitapları okumasını ister. Beşir Fuad, edebiyat dünyası içerisinde yer alması sebebiyle doğrudan edebiyata karşı bir savaş açmaz. Fakat birçok yazısında konuyu "şiir mi fen mi üstündür"e getirip fenni savunur: "Her şair fikrindeki hatâları fen sayesinde tashih edebilir, fakat hiçbir mütefennin tasavvur edemiyorum ki şiire müracaatla ıslâh-ı fikr edebilsin!"²⁷ Her ikisinin romantizm düşmanı tavrı da benzeşmektedir: Bazarov'un Puşkin'e açtığı savaşa benzer bir motivasyonla Beşir Fuad da Victor Hugo'ya (ö. 1885) savaş açarak onun yerine yine "fenni" merkeze aldığını düşündüğü Emile Zola'yı (ö. 1902) önerir. Öte yandan, bu benzerlikler nedeniyle aralarında bağ kurulabilirse de Bazarov'un yalnızca pozitivist olarak adlandırılması da indirgemeci bir okuma olur. O, pozitivist olmasının ötesinde nihilisttir, yani hiçbir prensibe inanmaz, hiçbir değeri kabul etmez. Bunu ilerleyen kısımlarda daha detaylı ele almadan önce, Anday'ın metinlerarası evrenine tekrar dönmek faydalı olacak.

Anday, *Babalar ve Oğullar* romanını 1974 yılında Türkçeye çevirmiştir ve aynı zamanda oyunlaştırmıştır.²⁸ "Roman Kahramanları" başlıklı yazısında bu romanı çok sevdiğinden bahseden Anday, Bazarov'u da "kendinde, iradesi güçlü bir kişidir, ama ne için yaşadığını pek anlayamazsınız"²⁹ diyerek tanımlar. Hem romanın çevirisini yapmış olmasını hem bu romandan uyarılma bir oyun yazmasını hem de bu ifadelerini düşünürsek Anday'ın Turgenyev ilgisi olduğu barizdir. Öte yandan bu, Anday'ın metnin varoluşçu yönünü zayıflatan bir durum da değildir. Nihilizm ile absürt, çoğu zaman birlikte de düşünülen

27 Beşir Fuad, "Gayret'in 3, 4, 5, 6 Numrolu Nüshalarında Münderic 'Victor Hugo' Ünvanlı Makale-i İntikadiyeye Mukabele," *Şiir ve Hakikat: Yazılar ve Tartışmalar*, haz. Handan İnci (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 188.

28 Öte yandan, Anday'ın bu çevirisi *Babalar ve Oğullar*'ın ilk çevirisi değildir. Roman, benim tespit ettiğime göre ilk olarak 1937 yılında Remzi Kitabevi'nden *Babalar ve Çocuklar* ismiyle Hasan Ali Ediz ve Vasif Onat tarafından çevrilmiştir. Anday'ın, kendisi metni çevirmeden önce romanın bu çevirisini okumuş olması muhtemeldir.

29 Melih Cevdet Anday, "Roman Kahramanları," *Geçmişin Geleceği*, haz. Mürşit Balabanlılar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999), 25.

kategorilerdir.³⁰ Diğer yandan, nihilistlikleri açısından benzetilebilecek Bazarov ve Şükrü karakterleri dışında her iki romanın da toplumsal dönüşüm anlamında benzer bir temaya odaklanması da dikkat çekicidir. Türkiye ve Rusya toplumlarının Batı-dışı modernleşmeler bağlamında yaşadığı birçok tarihsel ve toplumsal dönüşüm benzer olduğu için böyle bir karşılaştırma Anday'ın Turgenyev'e yönelik metinlerarası ilgisinin ötesinde, her iki toplum ve edebiyat için önemli sonuçlar ortaya çıkarabilme potansiyeli barındırmaktadır.³¹

Çalışmanın kalan kısmında yapılacak karşılaştırmalı ve metinlerarası okumanın amacı salt Turgenyev'in, Bazarov'un ya da *Babalar ve Oğullar*'ın Türkiye'deki bir muadilini bulmak değil. Bu yazının temel odağı, *Aylaklar*'ın ele aldığı tarihsel ve toplumsal dönüşümü çözümlmek, romandaki aylaklığın bu dönüşümle bağlantılarını kurmak ve aralarında ciddi bir zamansal fark bulunan bu iki metni karşılaştırılabilir ve ilişkili kılan ama *Aylaklar*'ı ayırıcı yapan ortaklıkların ve ayrılıkların neler olduğunu çözümlmek olacak.

Dönüşümler ve Krizler

Werner Mosse, "19. Yüzyıl Avrupası'nda Soyluluk ve Burjuvazi: Karşılaştırmalı Bir Bakış" başlıklı yazısında on dokuzuncu yüzyılda hem soyluluğun hem de burjuvazinin belli bir yapıya sahip olduğunu, bu grupların birbirleriyle etkileşim hâlinde olduklarını belirtir.³² Fakat zaman geçtikçe "aristokratik unsurun sayı ve etkisi azalırken, burjuva bileşenin önemi"³³ artar. Soylular parasal kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle gitgide yeni elitin dışında kalırlar ve sayıca da azalırlar. Mosse, ticaret burjuvazisi Rusya'da ilk ortaya çıktığında "borca batmış soyluluğun büyük kesimi tarafından küçümseyiyordu"³⁴ der. Bu küçümsemeye rağmen aris-

30 Bkz. Neil Cornwell, *The Absurd in Literature* (Manchester and New York: Manchester University Press, 2006), 4.

31 Bu karşılaştırma yapılırken *Babalar ve Oğullar*'ın Melih Cevdet Anday tarafından 1974 yılında yapılmış Türkçe çevirisi kullanılacaktır. Yazının amacı açısından Anday'ın bu metni nasıl alımladığı ve *Aylaklar*'da bunun üzerinden nasıl bir metinlerarası ilişki kurduğu önemli olduğu için bizzat Anday'ın çevirisini kullanmayı isabetli buluyorum.

32 Werner Mosse, "19. Yüzyıl Avrupası'nda Soyluluk ve Burjuvazi: Karşılaştırmalı Bir Bakış," *19. Yüzyıl Avrupası'nda Burjuva Toplumu*, der. Jürgen Kocka ve Allan Mitchell (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 75.

33 Mosse, "19. Yüzyıl Avrupası'nda Soyluluk ve Burjuvazi," 75.

34 Mosse, "19. Yüzyıl Avrupası'nda Soyluluk ve Burjuvazi," 89.

tokratik ailelerin güçleri azalmaya devam eder: "Geriyeye yalnızca siyasal etkiden mahrum, tek tek aristokratik ailelerle, borca batmış aynı derecede güçsüz toprak sahibi *gentry* kaldı."³⁵ Ülkeler arasındaki farkları bir kenara bırakırsak kabaca on dokuzuncu yüzyılla birlikte aristokratik grupların etkisinin hem ekonomik yapı hem de siyasal yönetime katılım anlamında gerilediği ve burjuvazi unsurlarının ve tüccar kesimin öneminin arttığı söylenebilir. Esasında bir tür olarak romanın doğuşu da çoğu zaman bu tarihsel gelişmeyle ilişkilendirilir.

Osmanlı coğrafyasında babadan oğula geçen bir soyluluk sistemi bulunmasa da padişahın desteklediği, onun himayesinde çeşitli aristokratik gruplar vardı. Bunlara karşın on dokuzuncu yüzyılda gittikçe önem kazanan ticaret alanı ise daha ziyade gayrimüslim olarak adlandırılan grubun hâkimiyetindeydi. Bu klişeleşmiş düşünceye itiraz eden Şerif Mardin "Türkiye'de Orta Sınıfların Üç Devri" yazısında on sekizinci asır ve on dokuzuncu asrın ilk senelerinde ticaret ve sanayi ile meşgul olan orta halli bir Türk-İslam grubunun mevcut olduğunu ifade eder.³⁶ Çağlar Keyder, on dokuzuncu yüzyılla birlikte pazar ilişkilerinin yaygınlaşması ve tüccar sınıfının büyümesinin tepkiye neden olduğunu ve tüccarların rakip bir toplumsal sınıf olmasının yanı sıra Osmanlı toplumsal sisteminin temelini de tehdit ettiğini belirtir.³⁷ Osmanlı'dan sonra da ticareti elinde bulunduran gayrimüslim nüfusun savaşlar, mübadeleler ve sonrasındaki gelişmelerle birlikte ülkeden ayrılması, Türk-Müslüman ticaret burjuvazisinin hızla oluşması ve Kemalist devrimle birlikte saray ya da saraya bağlı aristokratik kesimin gücünü ciddi bir biçimde yitirmesi sonucunu doğurur. Nihayetinde aristokratik kesim gücünü Cumhuriyet sonrasında önemli ölçüde yitirir, bunun yerini ise Cumhuriyet bürokrasisi yani memur kitle ile tüccarlar birlikte alır. Özellikle de Menderes dönemi sonrasında tüccar sınıfı gücünü daha da artırır. Bundan dolayı Osmanlı-Türk deneyiminde de aristokrasi ile burjuvazi arasında benzer bir gerilimi tespit etmek mümkündür. Aralarında zamansal fark olsa da

35 Mosse, "19. Yüzyıl Avrupası'nda Soyluluk ve Burjuvazi," 93.

36 Şerif Mardin, "Türkiye'de Orta Sınıfların Üç Devri," *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 336.

37 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 39. Tüccarların yükselişinin toplumsal sistemde tehdit yaratması, bu grubun klasik Osmanlı sistemindeki düşük statüleriyle ilgilidir. Niyazi Berkes klasik Osmanlı devlet sisteminde tüccarlara iyi gözle bakılmadığını ve devlet örgütü içinde âdeta "parya" olduklarını açıklamaktadır. Bkz. Niyazi Berkes, *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969), 1:62.

asında *Babalar ve Oğullar* ile *Aylaklar*'ı ortaklaştıran da bu toplumsal ve tarihsel deneyimi paylaşan romanlar olmalarıdır.

Babalar ve Oğullar'da çiftlik sahibi soylu Nikolay Petroviç Kirsanov ve Kirsanov'un kardeşi Pavel Petroviç Kirsanov Rus aristokratik özelliklere sahip karakterlerdir. Özellikle Pavel Petroviç soyluluğuyla övünen, kılık kıyafetine her zaman özen gösteren, soylu jest ve davranışları üzerinde taşıyan bir karakterdir. Nikolay Petroviç Kirsanov'un üniversite öğrencisi oğlu Arkadiy ve yakın arkadaşı Yevgeniy Vasiliyeviç Bazarov ile Arkadiy'in ailesinin evine gelirler. Arkadiy, arkadaşı Bazarov'un nihilist ve pozitivist görüşlerinin ciddi etkisi altındadır ve Arkadiy'in ailesinin evine geldiklerinden itibaren yeni nesille eski nesil arasında çatışmalar ve tartışmalar yaşanır. Arkadiy, henüz eve yeni geldiğinde dahi "Ama baba, insan nerede doğmuş olursa olsun, ne fark eder."³⁸ diyerek doğuştan gelen soyluluğun kendisi için bir anlam ifade etmediğini vurgular. Fakat esas gerilim Bazarov ile Arkadiy'in amcası Pavel Petroviç arasında yaşanır. Her ikisi de birbirinden hoşlanmazlar ve sık sık tartışırlar. Bazarov, başta Pavel Petroviç'in köy yerinde "soylu şıklık"ıyla dalga geçer, öte yandan hem Pavel'in hem de Nikolay'ın romantik insanlar olduğundan şikâyet eder. Pavel hakkında başvurduğu "arkaizmden başka bir şey değil"³⁹ ifadesi özellikle dikkat çekicidir. Bu, soyluluğun/aristokrasinin artık miadını doldurmaya başladığına ve Nikolay ile Pavel'in de yeni çağa uyum sağlayamadıklarına işarettir. Pavel, Bazarov'dan son derece rahatsızdır: "Bazarov'un o büyük umursamazlığı, soylu ruhuna dokunuyordu."⁴⁰ Bazarov ile Pavel arasında, hiçbir değere inanmamak/hiçbir şeye saygısı olmamak üzerinden başlayan tartışmalar ise kısa sürede millîlik tartışmasına bürünür. Bazarov, Rusluk ve vatan sevgisi dâhil hiçbir değere inanmadığı için Pavel tarafından Batı hayranlığıyla suçlanır, ki o dönemde Rusya'daki Batılılaşmanın önemli bir zemini de Alman birikimine dayanır.⁴¹ Bazarov, gerçekten

38 İvan Sergeyeviç Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, çev. Melih Cevdet Anday (İstanbul: Adam Yayınları, 2002), 27.

39 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 33.

40 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 40.

41 Rusya'daki Alman kültürü etkisini işleyen romanlardan biri de Gonçarov'un *Oblomov*'udur. *Oblomov*'da Alman Ştoltz çalışkan, yenilikçi ve girişimci olumlu tüccar tip olarak çizilirken Oblomov soylu ama tembel, modası geçmiş ve çağın gerisinde kalmış aristokrati temsil eder. On dokuzuncu yüzyılda Rus toplumundaki Alman etkisi için ayrıca bkz. Terry Martin, "The German Question In Russia, 1848-1896," *Russian History* 18, no. 1-4 (1991): 373-434. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı

de Rusluğu da acımasızca eleştirir ve "Rus'un tek iyi yanı, kendi üstüne kötü düşünmesidir,"⁴² der. Bazarov, Nikolay Petroviç'e ise Pavel'e olduğu kadar acımasız değildir fakat onun da modası geçmiş bir insan olduğunu söyler. Bundan dolayı Puşkin okuduğunu gördüğü Nikolay'a fen kitabı vermesi için Arkadiy'i yönlendirir. Öte yandan Pavel'e karşı acımasızdır, onu kızdırmak için soylu bir çiftlik sahibini "Tam bir alçaktır, aristokratçık bozuntusu!"⁴³ diye niteler. Romanın başka bir yerinde de Bazarov, Pavel ve Nikolay'ı "taşra aristokrati" olarak tanımlar. Pavel ise Bazarov'un nihilizmini ahlaksızlık olarak yorumlar ve nihilizmin insanın kendisine, topluma ve ülkeye değer veren duyguları taşımadığını vurgular. Pavel de Nikolay da ne kadar din, aile ve millîlik vurguları yapsalar da bunun genç kuşak için bir karşılığı olmaz.

Babalar ve Oğullar'daki bu genç nesille eski nesil arasındaki çatışmanın kaynağı doğrudan aristokrasi-burjuvazi çatışması değildir, daha çok bu çatışmanın bir sonucu ya da yansımasıdır. Aristokrasinin veya toprak sahipliğinin öneminin giderek azaldığı; burjuvazinin ve tüccar sınıfının ise gücünü arttırdığı bir dönemde aristokratik değerler ve kültür de aşınmaya uğramış, gerilemeye başlamıştır. Batılı eğitimin alındığı üniversitelerde bu tarz soylulukların bir önemi kalmadığı için Rusya'da özellikle üniversitelerde ve genç kesimde gelişen nihilizm gibi değerlere sahip Bazarov ve Arkadiy gibi karakterler için o güne dek öğrenilen tüm değerlerin sorgulandığı bir dönem başlar. Bu sorgulamanın vardığı yerlerden olan Rus nihilizminde ise her şeyi inkâr etmek, her şeyi anlamsız görmek, mevcut değerlerin yıkılmasını savunmak geçer akçe olmuştur. Hiçbir kurumun öz itibarıyla bir değeri ya da anlamı yoktur, tekabül ettikleri bir ideal de yoktur, hiçbir otoriteyi de kabul etmezler. Herhangi bir eylem ya da düşünce faydalıysa, faydalı olduğu sürece kullanılabilir. Bazarov şöyle der örneğin: "Bizi yöneten ancak yararlı olarak bildiğimiz şeylerdir. [...] Bugünlerde yapabileceğimiz en

modernleşmesinde de Alman etkisi bilinir. Bkz. Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu": 1908-1918 Dönemi Türk Alman İlişkileri ve Eğitim* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003). Öte yandan Osmanlı dönemi romanlarında *Araba Sevdası*'nın Mösyö Piyer'inde olduğu gibi daha çok Fransız karakterlere rastlanır çünkü kültür ve edebiyat alanında Fransız etkisi çok daha baskındır. Osmanlı/Türk modernleşmesinde Fransız kültür dünyasının etkisi için bkz. Gül Mete Yuva, *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

42 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 56.

43 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 60.

yararlı iş yadsımaktır... Biz de tanımıyoruz hiçbir şeyi.”⁴⁴ Bu inkâr ve tüm değerleri reddetme hâli, değerinin kendi varlığından geldiğini düşünen aristokrat kesim için elbette oldukça yıkıcıdır. Bazarov, insanların hepsinin beden ve manen hemen hemen aynı olduklarını, onları ayrı ayrı tanımak gerekmediğini iddia eder. Bu da aynı şekilde, diğer herkesle aynılaşmanın soylu bir bünye için yaratacağı hayal kırıklığını hatırlatır.

Kitapta eski nesilden Pavel, Bazarov ve onun nezdinde genç kuşakla çatışmayı tercih ederken Nikolay bir yandan Bazarov’un oğluna yapabileceği olası etkisinden kaygılanır bir yandan da kendini de yenileşmeye zorlar. Oysa bu nafile bir çabadır:

Yalnız anlayamadığım bir şey var; ben zamana ayak uydurmak için her şeyi yaptığımı sanıyordum: Köylülerle olan işi iyi yürüttüm, örnek bir çiftlik kurdum, bu yüzden bu yörede adım radikale çıktı. Okuyorum, çalışıyorum, çağın gerektirdiği şeylere ayak uydurmak için elimden geleni yapıyorum... gene de modası geçmiş diyorlar bana.⁴⁵

Bu ifadelerde aslında Nikolay’ın Pavel gibi yeniliğe ve genç nesle karşı diremediğini, onlara uyum sağlamaya da çalıştığını ama buna rağmen başarıya ulaşamadığını ve onlar tarafından beğenilmemenin yaşattığı hayal kırıklığını görürüz. Eski nesille yeni nesil arasındaki çatışma keskin ve geri döndürülemez bir boyuttadır. Romanın sonuna doğru ilerledikçe Bazarov’un yaşadığı aşk macerası ve Bazarov ile Pavel’in düellosunun ardından her iki tarafın da keskinliklerinin törpülediği görülür. Pavel, kendisini aristokratlıkla suçlayan Bazarov’a hak vermeye başlar. Bazarov ise yaşadığı aşk macerasının ardından bu eski kuşağı romantiklikle suçlarken kendisinin de içten içe romantik bir yönü olduğunu fark eder ve “hiçbir değere inanmayan” ve “pozitivist” kimliğiyle ilgili şüphe duymaya başlar. Bundan dolayı, sonrasında ailesinin yanına dönünce yapmış olduğu pozitivist deney ve gözlemler eskisi gibi ona zevk vermez. Eskiden hiçbir insana değer vermeyen ve hepsini aynı gören Bazarov, aile evine dönünce insanları aramaya başlar. Aristokratları halkla iletişimlerinin zayıflığıyla suçlarken kendisinin de insanlarla gerçek bir iletişim kuramadığını fark eder. Bu açıdan roman, sonu itibarıyla, bu iki nesil arasındaki çatışmada her iki tarafın da kendisini daha fazla sorgulaması ve eksiklikleri ve tutarsızlıkları üzerine daha fazla düşünmeleri, dayandıkları değerler kümesinin altının oyulması sonucunu doğurur.

44 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 62.

45 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 59.

Bazarov her ne kadar pozitivist olsa da temelde onun hiçbir değere inanmadığını vurgulamak gerekir. Nihilistler romanda "hiçbir şeye saygısı olmayanlar" olarak tanımlanır. Bazarov, kurbağaları inceleyerek pozitivist deneyler yapar ve bilimi sanattan üstün tutar ama bilime de verdiği özel bir önem ya da kendine bunun üzerinden inşa ettiği bir anlam yoktur. Şöyle söyler: "Hem bilim nedir... soyut olarak bilim? Bilimler vardır, birtakım zanaatlar, uğraşlar gibi, ama soyut bilim diye bir şey yoktur".⁴⁶ Hiçbir değere bağlanmamasıyla ve hiçbir eylemi de tam olarak benimseyememesiyle Irving Howe onu "lüzumsuz adam" olarak da tanımlar.⁴⁷ Eski neslin onda yadırgadığı yön tam da budur: Nasıl olur da bir insan her şeyi inkâr ederek, hiçbir şeye saygı duymayarak, hayatta herhangi bir durumu ötekine daha yeğ bulmayarak yine de yaşamını sürdürebilir? Her şey saçmaysa, hiçbir şeyin anlamı yoksa, soyluluğun yerine de başka bir değer ikame edilemiyorsa yaşamın ne anlamı kalır? Yerine bir şey koymak istemediğini Bazarov'un yıkmaya çağırdığı kısımda da anlarız, Nikolay "Siz hiçbir şey tanı-mıyorsunuz, ya da, daha açığı her şeyi yıkıyorsunuz... Ama yapmak da gerekli değil midir, bilirsiniz bunu,"⁴⁸ dediğinde Bazarov "O bizim işimiz değil,"⁴⁹ der. Bu, varoluşçuluk ile nihilizm; Bazarov ile varoluşu, özneliklerini ve hayattaki amaçlarını sorgulayan kurmaca karakterler arasındaki bağı da gösterir. Tam da buradan *Aylaklar*'a geçerken ve romandaki kuşak çatışması ve toplumsal dönüşü-mün *Babalar ve Oğullar* üzerinden nasıl düşünülebileceğini incelerken *Aylaklar*'ın ayırıcı yanlarına da dikkat etmek gerekiyor.

Farklı Coğrafyalar, Ortak Çatışmalar

Aylaklar'da birçok lüzumsuz adam vardır. Doğrusu *Babalar ve Oğullar*'daki hiçbir karakter "aylak" olarak tanımlanamaz, öte yandan *Aylaklar*'daki neredeyse tüm karakterler aylaktırlar. Bu aylaklık bakımından olsa olsa Oblomov'a benzetilebilir onlar.⁵⁰ Öte yandan, *Babalar ve Oğullar*'dakine benzer bir tarihsel-toplumsal dönüşümün etkisindeki kuşak çatışmaları *Aylaklar*'da da bulunmaktadır. Daha

46 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 41.

47 Irving Howe, "Sonsöz: Tereddüt Siyaseti," çev. Emrah Serdan, *Babalar ve Oğullar*, çev. Leyla Soykut (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 27-28.

48 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 63.

49 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 63.

50 Daha önce İbrahim Tatarlı bu benzerliği vurgulamıştır. Bkz. Tatarlı, *Marksist Açından Türk Romanı*, 187.

önce de belirttiğim gibi eski nesle mensup karakterlerden Leman Hanım, Davut Bey ve Dünder Bey zengin aile çocuklarıdır. Davut Bey, Arnavutluk valiliği yapmış bir dededen kalma servetinin son kırıntılarını tüketir. Bu sırada tüm insanlığa sesini duyuracak tasarılar peşinde koşar. Dünder Bey önce İttihatçılar arasında bulunmuş sonra ona muhalif olmuştur ve sürekli olarak eski Meşrutiyet ve İhtilalcilik anılarını anlatır. Romanın ilk yarısının merkezinde yer alan Leman Hanım'ın babası II. Abdülhamid'in eczacıbaşısı Şükrü Paşa'dır. Romanda, bir konakta yaşayan aylak topluluğu maddi olarak yöneten ve otoriteye sahip olan karakter de Leman Hanım'dır.

Her üç karakterde de aristokratik eğilimler bulunsa da bunun krizini en fazla Leman Hanım yaşamaktadır. O, Davut Bey'in Argo gemisinin yolunu izleyerek Altın Postu bulma hevesini dahi "Keşifler ardında koşmak bize düşmez. Biz asil bir aileyiz,"⁵¹ diyerek durdurur. Aile hikâyesini öyle önemser ki, çocukluğu sırasında aile tarihini ezberletmeye çalıştığı kızı Mürşide en sonunda delirir ve alkolik olur. Konağın her daim kalabalık olmasını ister çünkü ailesinde böyle görmüştür. Para konularının konuşulmasından ya da maddi zorlukların gündeme getirilmesinden hoşnut olmaz, bunları kendisi gibi bir aileden gelen paşa kızına yakıştırmaz. Leman Hanım'ı var eden, onun hayatına anlam katan aristokratik geçmişi ve soylu yaşantısıdır denilebilir.

Babalar ve Oğullar'da Bazarov, Pavel Petroviç'le alay eder ve onun şıklığından dem vururken köy yerinde böylesi bir şıklığın anlamsız olduğunu da altını çizer. Leman Hanım için de şıklık aynı şekilde aristokratik bir gösterge olarak önemlidir. Beş yıldır aileden para alamayan kasap borcu isteyince Leman Hanım öfkeyle Dünder Bey'e şöyle der: "Efendiden adamlar senin gibi salkım saçak giyinmeğe başlarsa, elbet bakkallar, kasaplar şaşırırlar muamelelerini, kendileri gibi sınırlar bizi de. Allah aşkına Dünder Bey, kıyafetine bir çeki düzen ver... Git, yarın Davut Beyin terzisine, iki kat elbise ısmarla!"⁵² Burada şunu vurgulamak önemlidir: Yazıda daha önce de belirtildiği gibi *Babalar ve Oğullar* romanındaki çatışma doğrudan aristokrasi-burjuvazi arasındaki çatışma değildir. Daha çok, bu çatışmanın etkisiyle kültürel anlamda değerini yitiren ve toplumda daha az söz sahibi olmaya başlayan aristokrasinin, yeni nesil gençlik ve onların teşne olduğu düşünsel hareketlerle olan çatışma öne çıkarken *Aylaklar*'da hem

51 Anday, *Aylaklar*, 35.

52 Anday, *Aylaklar*, 109.

aristokrasi-burjuvazi gerilimi hissedilir hem de yeni nesil-eski nesil çatışmasının izlerine rastlanır.

İlk olarak aristokrasi-burjuvazi gerilimini yukarıdaki gibi maddi ve statüye dair konularda görürüz. Bunu anlatıcı sesinden de duyarız: "Üstelik toplumun geçirdiği ve bu aileyi özellikle sarsan o büyük değişiklik, Şükrü Paşayı da, sonraları Leman Hanımı da hiç etkilememiş, onlara artık ayaklarını yorganlarına göre uzatmak zorunluluğunu duyurmamıştı."⁵³ Burada bahsedilen, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş ve bu geçişle birlikte padişaha bağlı bir servet edinme sisteminden kaynağını alan Osmanlı aristokratik topluluğunun gücünün sınırlanması, onun yerine kapitalist modelin merkezîleşmesiyle birlikte ticaretle uğraşan esnaf veya iş insanlarının öneminin ve toplumda tuttuğu gücün artmasıdır. Leman Hanım ve çevresinin zihinleriyse Osmanlı toplum yapısı içerisinde biçimlenmiş olduğu için onlar bu değişime ayak uyduramazlar, uyduramadıkça da maddi çöküntü giderek artar. Konağın masrafını karşılamak için hiçbir zaman çalışmayı düşünmezler, bunun yerine yine Osmanlı döneminde edinmiş oldukları mülkleri tek tek elden çıkarırlar, bu açıdan Tanzimat romanlarında gördüğümüz tipik mirasyedi davranışının sürdürücüsüdür aile. Davut Bey, parasızlık nedeniyle keşiflerini gerçekleştiremeyecek duruma gelince şöyle düşünür: "Dünya değişti, ahlak bozuldu diye düşünüyordu o. Parasızlık benim bir tasarıma nasıl engel olur?"⁵⁴ Burada yine anlatıcı sesi devreye girer ve dönüşümü, dönüşümün aile üzerindeki yıkıcı etkisini anlatır:

Eskiden ticareti küçümseyenler, tüccarlara yukarıdan bakanlar, şimdi bir aşağılık duygusuna kapılmışlardı. Zerzevatçıların, oduncuların karşısında bile boyunları bükük duruyorlardı. Esnaf da böylelerinin arkasından: -Babanın paşalığı para etmez, çalış da adam ol! diye söyleniyordu. Para toplumun yeni tanrısı olmuştu. Leman Hanım gerçi kızı Pakize'yi zengin bir tüccara vermeğe razı idi, ama "Öyle kaba saba bir adam istemem" diyordu. "Şükrü Paşanın konağına yakışacak biri olmalı. Ne bileyim, gene de gün görmüş bir ailenin oğlunu bulmahız!"⁵⁵

Eskiden kalma soylu kesimle, yeni girişimci ticaret kesimi arasındaki gerilimi bu pasaj özetlemektedir. Para toplumun yeni tanrısı olmuştur, yani kapitalist ticari model ve bu modelin aktörleri artık toplumda başattır. Leman Hanım,

53 Anday, *Aylaklar*, 28.

54 Anday, *Aylaklar*, 51.

55 Anday, *Aylaklar*, 54.

kızı Pakize’yi bir tüccara vermek konusunda bile tereddütlüdür, en azından “gün görmüş bir ailenin oğlu” diyerek yine de damadın soylu bir aileye mensup olmasını istediğini belirtir, bu “konağa yakışması” için bir ön koşuldur. Leman Hanım sık sık dünyanın değişmesinden dolayı huzursuz olur, bu değişime rağmen konaktaki yaşantıyı korumaya çalışır, değişime direnir. Değişimle baş etme yolu olarak ona direnmeyi seçer, zamana karşı koymayı zorlar. Yaşadığı dönüşümü okumakta zorlanır, içinde buldukları sorunları “talih”e dayandırır:

Şükrü Paşa ailesi şanla şerefle sürüp gidecekti; yeni zamanların âdilikleri, bayağılıkları bu konaktan içeri giremeyecek, gözden düşen eski değerler, burada bütün incelikleri ve güzellikleriyle yaşayacaktı. Aradaki kuşakta nedense bir bozukluk olmuştu. Talih-sizliğe ve aksiliklere veriyordu bunu Leman Hanım.⁵⁶

Bu konuda Dünder Bey’in bilinci ise daha açıktır. Leman Hanım, torunu Muammer’i okutmak istediğinde “Paşalık modası geçtiğine göre çocuğunuzu ne yapmak istiyordunuz siz? Tüccar mı?”⁵⁷ dediğinde Leman Hanım “Allah göstermesin,”⁵⁸ diye yanıtlar. Dünder Bey dönüşümün farkında olan bir karakter olarak şöyle söyler: “Biz batmış bir devrin insanlarıyız, diyordu ona; bütün iş, çocuklarımızın başka türlü yetişmelerine çalışmak olmalı. Bu uğurda çalışabiliyor muyuz? Siz ona bakın.”⁵⁹ Bu açıdan *Babalar ve Oğullar* üzerinden düşünürsek Leman Hanım Pavel’i, Dünder Bey ise Nikolay’ı anımsatır. Çünkü Leman Hanım da Pavel de değişimi ve yenilgiyi kabullenmeyen karakterlerdir, kendi haklılıklarına dair inançlarını koruyarak farklı karakterlerle çatışmalar yaşarlar. Leman Hanım’ın “günlerin getirdiği inanılmaz değişiklikleri görmezlikten” geldiği ve “elinde kalanla eskiyi yaşatmağa var gücü ile çalıştığı” bu sayede “zamana karşı koyduğu” romanda sıklıkla vurgulanır. Dünder Bey ve Nikolay ise dönüşümün farkında, kendi kuşaklarının geride kaldıklarının, modalarının geçtiğinin bilincinde karakterlerdir. Fakat yine de buna karşı önlem alabildikleri söylenemez. Doğrusu, Dünder Bey’in bu konuda bir çabası yoktur, yenilgiyi kabul etmiştir ama onu ferahlatan eski anılarını çevresindekilere anlatmak olur, ne de olsa o bir aylaktır. Nikolay’ın ise ciddi çabaları vardır, sürekli olarak çiftçilikle ilgili yenilikler yapmaya, yeni çağa uyum sağlamaya çalışır. Bunu ise bir türlü başara-

56 Anday, *Aylaklar*, 60.

57 Anday, *Aylaklar*, 64.

58 Anday, *Aylaklar*, 64.

59 Anday, *Aylaklar*, 64.

maz, ne kadar uğraşırsa uğraşsın tüccar kıvraklığına geçemez, çiftçilik işlerinde sürekli zarar eder. Bu açıdan, yeniliklere uyum sağlayamama ve maddî olarak bunun doğrudan zararlarla sonuçlanması, her iki romanda da vardır. Fark ise buna dair direncin *Aylaklar*'da görünmemesidir. *Aylaklar*'da dönüşüme direnmek isteyen de dönüşümü kabul etmeyen de aylaklığa saplanmış bir durumdadır.

Dündar Bey'in yaşanılan dönüşüme dair daha bilinçli olduğunu gösteren bir başka örnek ise esnaf aileden veresiyelerin parasını istediğinde vermiş olduğu tepkiden anlaşılabilir. İlk olarak Leman Hanım aşçıbaşına zeytinyağı yerine çiçek yağı aldığı için kızar. Kaliteli ve pahalı zeytinyağı yerine ucuz çiçek yağı kullanmak Şükrü Paşa'nın soyuna ve yaşayışına yakışmaz.⁶⁰ Fakat bakkal çiçek yağı vermekle kalmamış, bir de aşçıbaşını azarlamıştır: "Bakkallar, kasaplar söz sahibi oluyor artık..." diyerek sınırlanan Leman Hanımın aksine Dündar Bey, "Şaka bir yana, biz artık ne kadar çalışsak, çabalasak, bakkallardan, kasaplardan o eski zamanlardaki saygıyı göremeyiz... Geçmiştir o günler. Bugün pašalık beylik değil, para yürütüyor memleketi,"⁶¹ der. Kendi konumlarının artık önemli olmadığını ve sona doğru geldiklerinin farkındadır. Leman Hanımsa para hesabı yapmayı, bütçe planlamasını bile ayıp karşılar. "Şükrü Paşanın konağında, pinti faizcilerin, bakkallıktan zengin olmuş sonradan görmelerin evlerinde olduğu gibi, hespla para harcanmamalıydı."⁶²

Aristokratik yaşantının değerinin kaybetmesinin yarattığı tek sorun ise maddi kriz değildir. Başta Leman Hanım olmak üzere esas krizi yaratan durum "yaşanti"ya dair cebri dönüşümdür. Hizmetçiler, uşaklar yavaş yavaş konaktan çekilirler; konak ıssız kalır. Tam da kendi devirlerinin bitmesine, bir yaşama biçiminin anlamını yitirmesine yönelik iç burukluğudur bu dönüşüm, "hayatın tadının kaçtığı" hissi baskındır: "Hadi bağdadi çürüyor, hadi eşya eskiyor, para azalıyor, insanlar ölüyor, yaşlanıyor, fakat sevgiler, aşklar ne oluyor, nereye gidiyordu? Eskilikten, parasızlıktan onlara ne idi? Bir yoksul evini bile cennete çeviren sevişme, hangi uğursuzluk yüzünden bu köşke yüz çevirmişti?"⁶³ Bu da aristokratik grubun yalnızca toplumdaki maddi gücü elinde bulundurma niteliğini yitirmesinin değil, Tanzimat'tan beri devam eden ve Cumhuriyet sonrası

60 Anday, *Aylaklar*, 108.

61 Anday, *Aylaklar*, 109.

62 Anday, *Aylaklar*, 35.

63 Anday, *Aylaklar*, 70-71.

zirve noktasına varan yenileşme dalgaları sonucunda tüm bir yaşam biçiminin ters yüz olması nedeniyle krize girildiğinin göstergesidir. Leman Hanım'ın bu yaşantıyı ısrarla koruma çabası tam da maddi iflası hızlandıran bir süreçtir. Bu niyetle evi aylaklarla doldurur çünkü o çaresizce, konak kalabalıklaştıkça o eski havanın yakalanacağına inanmayı sürdürür. “Gençleşmeli konak, diye onların sözünü kesti. Gelinler, damatlar gelmeli, çocuklar doğmalı, Şükrü Paşanın soyu yürümeli. Eski günleri, tatlı günleri, neşeli günleri ihya etmeli efendim. Yeni zamanlar eski insanlarla gitmez.”⁶⁴ Bu düşünceyle Ayla ve Muammer'in düğünü için evi ipotek ettiren Leman Hanım, konağın sonunu da hazırlar. Şatafatlı ve aileye, Şükrü Paşa'nın soyuna layık bir düğün yapar ve böyle bir düğün yaptığı için maddi olarak tükenirler ve aile konaktan atılmak zorunda kalır. Konakta yaşayanların değişime ayak uyduramaması, değişime ayak uydurabilmelerinin imkânsız olması konağın sonunu getirir.

Konağın sonu polis, bekçi ve icra memurlarından oluşan altı kişinin konağa gelmesi ve evi tahliye edip yeni sahibine vermek istemeleriyle kapanır. Romanda konaktan artık “gayrimenkul” diye bahsedilir. Gayrimenkulün yeni sahibi tüccar Nazmi Akarca'dır. Romanda karakterler hiçbir zaman soy adlarıyla anılmamışken, burada ilk kez bir soy adı duyarız. Şüphesiz bu da tesadüf değildir; böylelikle pašalığın, beyliğin, hanımlığın önemli olmadığına; hukuken isim ve soy ismin geçerli olduğuna; konak yaşantısının çöktüğüne ve bireylerin öz itibarıyla, doğuştan ya da aileden gelen özellikleriyle değil maddi ya da maddi olmayan unsurlarıyla, yani tamamen sonradan kazandıklarıyla değerli olabilecekleri fikri işlenir. Romanın buraya kadarki kısmında yeterince hissedilmeyen zamansal vurgu da bu soy adının verilmesiyle hissettirilmiş olur. Leman Hanım kendisinden “borçlu Leman” diye bahsedilmesine tam da bu yüzden sinirlenir, artık kendisi tüm soyluluğuna rağmen diğer insanlardan herhangi farkı olmayan biri olarak anılmaya başlamıştır. Bunun “hukuki üslup” olduğu belirtilse de o “Ben Ferik Şükrü Paşanın kızırım,”⁶⁵ der fakat kimse bunu umursamaz. Yeni ev sahibinin konağı yıkıp apartman yapmak istediğini söylemesiyle değişim mimarî modelin farklılaşmasıyla da vurgulanır.

Apartmentına geçilmesiyle birlikte Leman Hanım'a inme inmesi ve Leman Hanım, Dünder Bey ve Davut Bey'in de sırasıyla ölmeleri eski yaşantının tüm

64 Anday, *Aylaklar*, 106.

65 Anday, *Aylaklar*, 165.

izlerinin tek tek silindiğini göstermesi açısından önemlidir. Zaten Leman Hanım tam da konağın yıkıldığı haberini aldıktan sonra ölür.

Eski Neslin Çöküşü

Karşılaştırmaya geri dönecek olursak her iki romanın da işlediği tarihsel ve toplumsal bağlamın imtiyazlı aristokratik grubun gücünü elinden yitirdiği ve tüccar sınıfı ile burjuvazinin yükselerek aristokratik grubun alanını daralttığı bağlam olduğu söylenebilir. *Babalar ve Oğullar*'daki maddi krizlerin izleri daha çok Nikolay'ın çiftçilik işlerinde bir türlü istediği başarıya ulaşamaması, yeniliğin peşinden koşmasına rağmen bir türlü çağı yakalayamaması ile sınırlı bir şekilde gösterilirken, *Aylaklar*'da doğrudan maddi bir iflas hikâyesi bulunmaktadır. Aristokratik grup maddi ve maddiye dayalı olarak toplumdaki değerli statülerini yitirirken, paranın toplumsal hayatta merkezî bir yer tutmaya başlamasıyla tüccar sınıfının bu sayede üzerlerinde kurduğu hegemonyayla da baş edemezler. Öte yandan, o güne dek hiç çalışmadıkları ve çalışmaları da gerekmediği için değişime ayak uydurmakta zorlanırlar, aylaklıkta takılı kalırlar. Maddi krizin ötesinde kendilerine has aristokratik yaşam deneyimlerinin, soyluluk ritüellerinin de anlamını yitirdiği bir dönemde bulunmaları onların "hayat neşesi"ni alır ve yaşantılarını anlamsızlaştırır. Buna karşı geliştirmeye çalıştıkları tüm yöntemler, aristokratik bir zihinden kaynağını aldığı ve dönemin değişim trendlerini göz ardı ettiği için onların çöküşünü daha da hızlandırır. *Babalar ve Oğullar*'da aristokratik grup gücünü ve toplumdaki karşılığını yitirirken bunun krizi sınırlı bir şekilde yansıtılmaktadır, öte yandan çok farklı düşünsel eğilimleri benimseyen yeni nesil ile aralarındaki mesafe oldukça açılmıştır. Bundan dolayı romanda eski nesil ile yeni nesil arasındaki krizli ilişkiye geniş yer verilir.

Aylaklar'da da benzer bir kuşak çatışmasının izlerine rastlanır. Şükrü-Muammer-Ayla gibi yeni nesilden karakterlerle Davut Bey, Dünder Bey ve Leman Hanım arasında bu çatışmalar görülür. Muammer'in çocukluğundan beri üzerine eğilen Leman Hanım ona evde hocalar tutar, ardından on iki yaşında da okula yazdırır. Bu sayede onun çalışıp başarılı bir kariyer sürebileceğini ve "soyluluk" önemini yitirmiş olsa da onun yeni dönemin koşullarına uyumlu bir şekilde güç ve statü elde ederek konağı da kalkındırabileceğini düşünür. Sonrasında hukuk eğitimi alan Muammer, çalışması beklendiği hâlde konağın diğer üyeleri gibi aylaklık yoluna sapar. Bunda, Muammer'in benimsediği felsefenin de etkili olduğunu

söylenebilir. Muammer, “dünya çekilmez, katlanılmaz geliyor bana,”⁶⁶ der. İçkisiz yaşamaya tahammül edemez. Bu sözleri üzerine Dündar Bey şöyle söyler:

İşte bugünkü gençleri bunun için anlayamıyorum. Neyin ıstırabını çekiyorlar? Hangi yükü yükleniyorlar ki yaşamak onlara güç geliyor. Senin nen eksik Muammer? Ne sıkıntın var? Neyi unutmaya için içiyorsun? Söyle misin bana?⁶⁷

Yeni nesle yönelik böylesi bir tepkinin benzeri *Babalar ve Oğullar*'da da bulunmaktadır. Pavel, Bazarov ve Arkadiy'le olan tartışmasında şöyle söyler:

Eskiden gençler okuyup öğrenmek zorundaydılar. Bilgisiz kalmamayı kafalarına soktularsa, çalışmaktan başka çıkar yolları yoktur, sevse de, sevmese de. Ama şimdi “Dünyada her şey saçma.” desinler olup bitiyor. Gençler memnun elbet bundan. Oysa eskiden serseri denirdi bunlara, şimdi nihilistiz diye boy gösteriyorlar.⁶⁸

Her iki romanda da eski neslin yeni neslin buhranlarını anlamsız buldukları, daha doğrusu bu buhranları belli bir zemine oturtup anlamlandıramadıkları görülmür. Burada yine her iki romanda da “saçma” vurgusu öne çıkan bir benzerliktir. Tıpkı *Babalar ve Oğullar*'daki Arkadiy'nin nihilizme yönelmesi gibi Muammer için de “hayatın saçmalığı” özellikle üniversitede ve bohem arkadaş gruplarında edindiği anlaşılan bir felsefedir. O, hayatı anlamsız bulur; yaşamak için gerekçe bulamaz. *Aylaklar* üzerine yazılmış birçok eleştiri yazısında sıklıkla vurgulandığı gibi “Yaşamın kendisi saçmadır.” görüşündeki Muammer doğrudan varoluşçu felsefeyi temsil eder. Kendisinin ve insanların dünyada bulunması için bir gerekçe ve özel amaç göremeyen, trajik yazgısını yani ölümlülüğünü de değiştiremeyeceğini fark eden Muammer bunun yarattığı iç sıkıntısından kurtulamaz. Tıpkı Albert Camus'nün *Yabancı* romanındaki Meursault gibi onu karar vermeye zorlayan her yol ayrımında “fark etmez,” der. Üniversiteye gitmekle gitmemek arasında fark görmez. Bu açıdan, Bazarov ve Arkadiy gibi o da “hiçbir şeye saygısı olmayan” biri olarak tanımlanabilir. Muammer hiçbir şeye saygı duymaz çünkü onun nezdinde de hiçbir şeyin anlamı yoktur. Dündar Bey o ve onun gibi olan tüm gençliği sosyal idealleri olmadığı; çevrelerini, yurtlarını, kendi insanlarını düşünmediği için eleştirir ve yeni kuşağa dair çürüme ve çöküş tespitlerinde bulunur. Bu, bize yine *Babalar ve Oğullar*'dan Bazarov'u ve onun nezdinde yeni

66 Anday, *Aylaklar*, 66.

67 Anday, *Aylaklar*, 66.

68 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 66.

nesil Rus gençliğine benzer eleştirilerde bulunan Pavel Petroviç'i hatırlatır. Romanda Pavel gençleri toplumsal idealleri bulunmadığı, herhangi bir amaçtan yoksun oldukları, milletlerini, toplumlarını düşünmedikleri için eleştiriyordu. Benzer şekilde Dünder Bey de gençleri hiçbir şeye anlam atfetmedikleri, çevrelerini, yurtlarını düşünmedikleri için eleştirir. Her ikisinin ifadelerinde de milli vurgular da bulunmaktadır. Onlara göre insan dünyaya geldiyse bir amacı vardır ve bu amaçlar arasında yurdunu, insanını, toplumunu, milletini önemsemek de önemli bir yer tutar. Hem Bazarov ve Arkadiy hem de Muammer ve bir ölçüde Şükrü "hiçbir şeye saygısı olmayan adamlar" olarak hiçbir soyut ideale ya da değere anlam atfetmezler. Bazarov/Arkadiy ile Muammer/Şükrü arasındaki fark ise Bazarov/Arkadiy'in eski neslin değerlerini küçümserken bunu pozitivist bir tonla yapmalarındır. Onlara göre bu tarz idealler romantiktir ve anlamı yoktur. Bunlarla uğraşmak yerine bilim gibi faydalı alan ve disiplinler içerisinde çaba göstermek daha yararlı ve doğrudur. Öte yandan Muammer, bir adım ötededir ve hayattaki hiçbir alanı anlamlı bulmaz çünkü yaşamının kendisi en baştan trajiktir. Bu açıdan onun varoluşçu yönünün dönemin bağlamının etkisiyle daha ağır bastığı söylenebilir.

Leman Hanım'ın da yeni kuşaktan şikâyetleri vardır. Bu da eski/yeni kuşak arasında romandaki çatışmayı belirleyen unsurlar arasında görülebilir. Kendi neslini atılgan, cesur, yaşama tutkusu içerisinde bulurken yeni nesli "mıymıntı", "sersen" bulur Leman Hanım. Ona göre "hindi gibi düşünen" bu nesil hareketten uzaktır. Burada Davut Bey'in yeni maceralar ve hayaller peşinde koşmasını, Leman Hanım'ın aristokratik ideallere ve aile geçmişine sıkı bağlılığını, Dünder Bey'in ise politik ideallerine ve geçmişine yönelik tutkusunu düşünürsek, Leman Hanım şu konuda haklıdır: Yeni nesil ile eski nesil arasında hareket bakımından ciddi farklar vardır. Yeni nesildeki Muammer sinik ve umutsuz, Şükrü kurnaz ve faydacıdır. Galip gizli hesapları olan bir karakter olarak çizilirken, Mürşide ise alkolik ve delidir. Ayla başta öğretmenlik aracılığıyla toplumu aydınlatmayı düşleyen bir çeşit Cumhuriyetçi idealizme sahipken konağa geçince bu ideallerden kolayca vazgeçen ve geleneksel kadın rollerine hapsolan bir karaktere dönüşür. Bu açıdan, eski nesil karakterleri ne kadar canlı ve girişkense, yeni neslin karakterleri romanda o kadar sinik, umutsuz, durgun ve tutarsız çizilir. Bu farkın arka planında ise yine zihinlerinin farklı bağlamlarda biçimlenmesi etkilidir. Muammer ve onunla girdiği çevreleri bir yerde Şükrü şöyle tasvir eder:

Yeni kuşak bunalımcıları. Ama karakteristik bir bütün değil; eksiztansiyalistlerden, başkaldırmacılardan tut, bunalımcılara kadar çeşitli akımların temsilcileri var aralarında. Bir evde toplanmışlar, iki gündür kapanmışlar, içip konuşuyorlar... Bir bakıma, kendi düşüncelerine uygun bir ortam. Sen de umutsuzluğun kuramını yapmıyor musun?⁶⁹

Özellikle apartmana geçişle birlikte nesiller arası çatışmaların görünürde “yeni nesil” lehine çözüldüğü görülür. Bu bir zafer değildir, diğer yandan eski yaşantı ve soylu değerler tüm izleriyle silinirken; eski nesle mensup karakterlerin de bahsettikleri “sosyal idealler”in, “canlılığın”, “aile tarihinin” bir anlamının artık kalmadığı kesinleşir. Anlatının ilk yarısında kalabalık karakterler kadrosu sinematografik bir dil kullanılarak anlatırken, ikinci bölümde Muammer’in bireysel diline, onun yazmış olduğu mektuba ve sınırlı karakter sayısına geçilmesi de anlamlıdır. Romanın ikinci yarısının özneleşme mücadelesi içerisindeki Muammer’in dilinden yazılması, bu kısmı aynı zamanda varoluşçu bir edebiyat metni olarak da yorumlamaya müsait hâle getirir. Bu açıdan, romanın ikinci yarısında Muammer’in baş karakterleşmesini, eski nesle mensup karakterlerin art arda romandan çekilmesini ve romanın Muammer’in özneleşme krizini merkeze almaktadır. Bunun sebebi, bu krizin dönemin bağlamına daha uygun olması ve eski neslin değişimden dolayı yaşadığı çatışmanın da artık önemini yitirmesidir. Bu açıdan bu durum, kuşak çatışmasında “modası geçen” tarafın sesinin dahi duyulmadığı bir düzleme geçildiğinin göstergesidir.

Soyluluğun eski parıltısını yitirmesi ve değerlerinin sorgulanır hatta kıymetsiz hâle gelmesi, bunun yarattığı krizler ve nesiller arası düşünsel çatışmalara kaynaklık eden tarafları *Aylaklar* ve *Babalar ve Oğullar*’ı birbirine sıkıca bağlamaktadır. Öte yandan her iki romanda da nesiller arası çatışma olduğu gibi, nesil içi çatışma da bulunmaktadır. Arkadiy ile Bazarov ve Muammer ile Şükrü arasındaki çatışmalar bunu göstermektedir. Bazarov, dışarıdan Arkadiy’lerin evine gelen ve tüm huzuru bozan yıkıcı bir karakterken, Şükrü de dışarıdan Muammer’lerin evine gelen ve tüm huzuru bozan yıkıcı bir karakterdir. Murat Belge *Step ve Bozkır*’da Türk edebiyatında bir Bazarov göremediğini söylese de⁷⁰ bu benzerlik bir sonraki bölümde yeni bir soru yaratmaktadır: Şükrü Türk edebiyatının bir Bazarov’u olarak düşünülebilir mi?

69 Anday, *Aylaklar*, 98.

70 Belge, *Step ve Bozkır*, 240.

Şükrü Bir Bazarov mu?

Babalar ve Oğullar'da Arkadiy, Bazarov'un etkisi altındadır. Benzer bir durum *Aylaklar*'daki Muammer için de geçerlidir, o da aynı şekilde Şükrü'nün ciddi etkisi altındadır. Arkadiy, aile evine arkadaşı Bazarov'la birlikte döndüğünde babasına "Onun dostluğuna ne denli değer verdiğimi anlatamam."⁷¹ diye bahseder. Ondan her bahsedisinde hayranlık ve öykünmenin izleri görülür: "Doğabilim başlıca konusu. Ama bilmediği yok, gelecek yıl tıp doktorası yapmak istiyor."⁷² Bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi onu çok zeki ve bilgili bulur. Onun önerdiği kitapları okur, onun eleştirilerini dikkate alır, babası ve amcası hakkında fikirleri dahi onun tarafından belirlenir. Babası ve amcası da sürekli Bazarov'un onun üzerindeki etkisinden ürkerler. Benzer bir durum Muammer için de geçerlidir, Muammer'de hayranlık daha kısıtlıdır fakat o da Şükrü'nün ciddi etkisi ve belirlenmişliği altındadır. Evlenmesi, sonra da çalışmaya başlaması Şükrü'nün teşvikleriyle olur. Her iki roman arasındaki ortaklık iki arkadaş arasındaki bu etkilenme ilişkisinin benzerliğiyle de kalmaz, her iki etkilenen karakter de zaman içerisinde onları etkileyen arkadaşlarını eleştirmeye, onlardan özgürleşmeye çalışırlar. Arkadiy, Bazarov'un kendisi üzerindeki etkisini ve kötücül yönlerini fark edip özellikle aşk vasıtasıyla özgürleşmeye çalışırken, Muammer özgürleşmek için çalışmak ve siyasete atılmak dâhil birçok yol dener. Bundan dolayı Arkadiy Bazarov'la, Muammer de Şükrü'yle ciddi çatışmalar ve tartışmalar yaşarlar ve her iki romanın sonunda da bu arkadaşlıkların sona erdiği görülür.

İlk olarak bazı farklar üzerine değinmek iyi olacak. Bazarov, doğa bilimlerinin ortaya koymadığı her şeyi reddeden bir pozitivist ve nihilisttir. Isaiiah Berlin, Bazarov'un düşüncelerini şöyle tanımlar:

Tek önemli olan gerçektir: Gözlem ve deney yoluyla kanıtlanamayan her şey faydasız ya da zararlı bir ağırlık; zeki bir insanın acımadan saf dışı edeceği "romantik saçmalık"tır. Bu akıldışı saçmalığın içine Bazarov elle tutulmayan, niceliksel ölçüme indirilemeyen her şeyi koyar: edebiyat ve felsefeyi, sanatın ve doğanın güzelliğini, geleneği ve otoriteyi, dini ve içgüdüyü, muhafazakârlarla liberallerin, popülistlerle sosyalistlerin, toprak beyleriyle kölelerin yerleşik varsayımlarını. O; güce, iradeye, enerjiye, faydaya, çalışmaya var olan her şeyin acımasızca eleştirilmesine inanır. Maskeleri düşürmek, hürmet edilen tüm ilkeleri ve kaideleri bombalamak ister. Yalnız çürütülemez olan gerçekler, yalnız faydalı olan bilgidir önemli olan.⁷³

71 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 26.

72 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 26.

73 Isaiiah Berlin, "Önsöz: *Babalar ve Oğullar*: Turgenyev'in Liberal İnkilemi," çev. Emrah Serdan, *Babalar ve Oğullar*, çev. Leyla Soykut (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 27-28.

Pozitivist yıkıcılık, romantizm karşıtlığı, gözlem/deney/inceleme tutkusu ve soyut olan, hayatta net ve ampirik bir karşılığı bulunmayan tüm değerleri reddetmek Bazarov'un düşünsel haritasında önemli yere sahiptir. Öte yandan, Bazarov'un fikir dünyası her ne kadar devrimci içeriği barındırsa da hiçbir ideale çok bağlanmadığı ve eylemde bulunmadığı romanda hissettirilir. Bundan dolayı romanın ilerleyen kısımlarında, o güne dek aşağıladığı ve fizyolojik bir olay olarak gördüğü aşk macerasına girip bundan duygusal şekilde etkilenince onun pozitivist ideallerini de ne ölçüde içselleştirdiğine yönelik bir kuşku yaratılmış olur. Örneğin aşk hakkında başta şöyle düşünür:

Sonra ne oluyor şu esrarlı kadın erkek ilişkileri? Biz fizyolojistler biliriz ne olduğunu onun. Gözün anatomisini incele hele, bak bakalım, esrarlı bakış dediğin şey nerdeymiş? Bütün bunlar romantik çürümeler, küflenmiş beğeniler. Gidip şu böceği incelemek çok daha iyi ederiz.⁷⁴

Âşık olduktan sonraysa bu durum değişir: “[...] ama yalnız kalınca içinde romantik bir duygunun izlerini buluyordu tiksinererek.”⁷⁵ Özellikle âşık olduğu kadının da onun roman boyunca öfke duyduğu soylu bir aileden gelmesi bu tutarsızlığı daha da belirginleştirir. Öte yandan “hiçbir şeye saygısı olmayan bir adam” olarak hiçbir toplumsal kuralı önemsemeyen etrafındaki kişileri sürekli olarak iğneler ve alaşağı etmeye çalışır. Her şeye eleştirel bir gözle bakar. Arkadaşı Arkadiy'e ve kendi ailesine yönelik davranış ve söylemleri de acımasızdır. Arkadiy'in ailesini sürekli eleştirir ve yaşantılarının dayandığı temel değerleri aşağılar. Bu açıdan yıkıcı, sarkastik, etrafına huzursuzluk veren, hiçbir değeri benimsemeyen bir karakterdir. Öyle ki, arkadaşının babasının evlenmek üzere olduğu, evlerinde çalışan Feniçka'yla dahi yakınlaşır, onu öper. Bu da yine onun hiçbir değeri, toplumsal değeri ve ahlak anlayışını benimsemediğini gösteren bir başka işarettir: “Nihilist hiçbir prensibi eleştirmeden benimsemeyen adam demektir, o prensip ne denli saygı gören bir prensip olursa olsun.”⁷⁶ Bu, tam da Pavel'le yaşadığı çatışmaların da kaynağıdır, çünkü Pavel'e göre “[...] prensipsiz, senin dediğin gibi, bir prensibe dayanmadan insan bir adım atamaz, tek bir soluk bile alamaz.”⁷⁷ Bazarov din, aile, toplum, millilik dâhil hiçbir değeri benimsemez; hiçbir değere inanmaz, saygı duymaz.

74 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 47.

75 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 101.

76 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 38.

77 Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, 38.

Aylaklar'daki Şükrü'ye baktığımız zaman, onun Bazarov'a yakın bir karakter olarak tasarlandığı dikkat çeker. Pozitivist değildir fakat en az Bazarov kadar yıkıcıdır. Hayattaki tüm değerleri ve ahlaki kodları reddeder. Romantizmden uzak bir karakterdir, aşk onun için cinsellikten ibarettir. Bazarov gibi Şükrü de hiçbir ideale bağlanmaz, "hiçbir şeye saygısı olmayan bir adam"dır o da: "İnanmaktan nefret ederim ben, dedi. Bunların hepsinin anlamı değişecek, her şey yeniden kurulacak. O güne değin iteceğim bütün değerleri, tekmeleyeceğim."⁷⁸ Bundan dolayı hiçbir toplumsal kuralı önemsemez, romandaki tüm karakterlere karşı yıkıcı ve eleştirel bir dil geliştirir, romandaki tüm karakterleri huzursuz eder. Tıpkı Bazarov'un Arkadiy'e olduğu gibi Şükrü de Muammer'e karşı oldukça acımasızdır. Burada, *Babalar ve Oğullar*'dan ayrı olarak Şükrü'nün, Muammer'in eşiyle olan yasak ilişkisi de ima edilir. Kadınlara hiçbir değer vermeyen Şükrü sevişmek için onların peşinden koşan bir hazzıdır. Kendi hazları doğrultusunda insanları manipüle etmeye çalışan kötücül yönü Bazarov'a göre daha baskındır. Tıpkı Bazarov gibi Muammer'in ailesinin evine gelen Şükrü bir yandan konağın tüm imkânlarından yararlanırken bir yandan da tüm konak üyelerine ağır eleştirilerde bulunur, onları huzursuz eder: "Şükrü, köşkte kim var, kim yok, herkesi paylamağa başladı."⁷⁹ Yine, Bazarov gibi aristokratik gruba dair de büyük bir öfke içerisinde. Tam da bundan dolayı konakta yaşamayı kendine de hak görür ve konağı içten çökertmekten haz duyar. Şükrü'nün Bazarov'dan farklı olarak pozitivist olmadığını söyleyebiliriz ama Bazarov'un da yer yer bilim de dâhil hiçbir kurum ve değere inanmadığı metnin önceki kısımlarında belirtilmişti. Öte yandan, Bazarov nasıl bir bilim insanı olarak gözlem, deney ve inceleme yapıyorsa Şükrü de konağa karşı benzer bir inceleme/gözlem tavrı içerisinde. Hatta Şükrü, Ayla tarafından bu yönüyle tanımlanır da: "Şükrü'ye sorsak neden geldin diye, inceleme yapmaya geldim der. Severim Şükrü'yü ama ukalalığına da kızarım. İnceleme, inceleme... Aşağı kurtarmıyor."⁸⁰ Öte yandan her ikisinin de yıkıcı karakterler olduğu söylenebilir. Anlatıcı Şükrü'yü tanımlarken "[...] bütün değerlerin yeni baştan ele alınması gereğini savunan, kimseyi beğenmeyen, karşı koymayı ilke edinmiş biri idi bu Şükrü."⁸¹ der. Bu da

78 Anday, *Aylaklar*, 112.

79 Anday, *Aylaklar*, 18.

80 Anday, *Aylaklar*, 101.

81 Anday, *Aylaklar*, 101.

onun Bazarov’la nasıl ortaklaştığını gösterir. Ortaklaştıkları bir başka nokta da yıktıkları yerine farklı bir değer ikame etme kaygılarının olmaması, salt yıkmak istemeleri ve bundan gizli ve kötücül bir zevk almalarıdır. Şükrü şöyle söyler: “Önce kıracaksın, parçalayacaksın... Ama bundan nenin çıkacağını bilmeyeceksin.”⁸² Bu açıdan, idealsiz, kendilerini bütünlüklü hissettirecek büyük bir değerden yoksun karakterler olarak varoluş sıkıntısına kapı açan yanları vardır.

Şükrü’nün topluma karşı öfkesi yoğundur ve hem toplum hem de konak halkının onun aylıklığını sorun etmemesi gerektiğine, ona bakması gerektiğine inanır. Hırsız olarak gördüğü aristokratik grubun servetinde kendisinin de hakkı olduğuna inanır ve tüm yıkıcılığıyla bunu konak halkına ara ara ifade etmekten de keyif alır:

Bu toplum beni yaşatmak, yedirmek, içirmek zorundadır. Çünkü, ben ona küfrediyorum, onu sarsıyorum, onu dövüyorum. Sonra nedir canım, çalışsam, başkaları için para kazanmış olacağım. Ben çalışınca biri çalışmayı bırakacak, benim çabamın ürününe alacak, çalacak beni. Niçin çalışayım ben? Bütün çalışanlar iki gün dursalar, daha kaç konak yıkılır İstanbul’da. Uzağa gitmeyelim, bu ev neyle dönüyor? Bilmiyor musunuz? Şükrü Paşanın çaldığı paralarla... [...] O kadar çalmış ki, artık ona hırsız denemez, soylu denir. O yemiş, karıları, çocukları yemişler, siz yiyorsunuz, biz yiyoruz hâlâ bitmiyor... Bu parada benim neden hakkım olmasın? Eskiden çalışmış olanların paraları bunlar, üstüne yatmayın!⁸³

Burada, tıpkı Bazarov gibi aristokratik kesime yönelik öfkesi barizdir. Şükrü Paşa’yı aristokrat adı altında bir hırsız olarak görür. Bundan dolayı onun için konağın yıkılmasına giden yolda taşlar döşemek gerekir. Kendisini yıkıcı bir figür olarak konumlandırır ve toplumdaki, konaktan, soylu gruptan hesap sorar. Konak yıkılırken de bundan keyif alır ve Galip Bey’in zamanında önlem olarak yatırım yapıp satın aldığı apartman dairesine taşınırken şöyle söyler: “Bugüne kadar Osmanlı hırsızlığı ile geçindik, biraz da burjuva hasıslığı yiyelim bakalım.”⁸⁴

Tüm bu açılardan Şükrü, belli ayırıcı yanları olmasına rağmen yıkıcı, aristokratik gruba karşı öfkeli, hiçbir değere inanmayan, topluma, toplum ahlakına ve toplumsal değerlere meydan okuyan, eleştirel ve kötücül, huzursuz ve huzursuz edici bir karakter olarak Bazarov özelliklerine sahiptir. Öte yandan yazıda daha önce de belirtildiği gibi Muammer’in özneleşme, özgürleşme, özerkliğini ve

82 Anday, *Aylaklar*, 122.

83 Anday, *Aylaklar*, 111.

84 Anday, *Aylaklar*, 174.

herkesten bağımsız "iç"ini keşfetme sürecinde Şükrü ve onun etkisinden sıyrılmaya mücadelesinin ciddi bir işlevi vardır. Bu yönüyle de Bazarov-Arkadiy ilişkisiyle birlikte Şükrü-Muammer arkadaşlığını düşünmek isabetlidir.

Sonuç

Yazıda daha önce de belirtildiği gibi Melih Cevdet Anday *Aylaklar*'ı yazdıktan on yıl sonra, 1974 yılında *Babalar ve Oğullar*'ı çevirmiştir. Bu romana yazdığı önsözde romanın bağlamıyla ilgili şöyle bir ifade kullanır: "Bir dönüşüm dönemidir bu ve onu bilmeden yalnızca geçen yüzyıl Rusya'sını değil, genellikle çağımızı anlamaya da olanak yoktur."⁸⁵ Tam da burada Anday'ın ifadesine uygun bir şekilde söylenebilir ki, bu dönüşüm Rusya'da yaşanmış olsa da yalnızca Rusya'yı veya o dönemi ilgilendiren bir dönüşüm değildir. Benzer bir tarihsel ve toplumsal dönüşüm Rusya'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından itibaren Türkiye'de de yaşanmıştır. Anday'ın da evrensel gördüğü bu ortaklığı *Babalar ve Oğullar*'la da ilişki kurarak *Aylaklar* romanında yeniden işlediği söylenebilir. Aynı ön sözde burjuvazinin yükselişi ile roman türü arasındaki ilişkiye vurgu yapan Anday'ın biraz da bu türü belirleyen bağlamla ilgilenmek istediği anlaşılabilir. Yine, birçok varoluşçu karakterin öncülü olarak görülebilecek Dostoyevski'nin *Ecinniler* romanındaki Stravgorin ile *Aylaklar*'daki Bazarov arasında ön sözde bağ kuran Anday'ın, Bazarov'u varoluşçu bir karakter olarak da aldığı anlaşılır. Romanın ikinci yarısındaki varoluşçu içerik 1950'li yıllarda varoluşçu edebiyatın ve felsefenin Türkiye'deki etkisinin bir uzantısıdır. Öte yandan Anday'ın Bazarov'u ve *Babalar ve Oğullar*'ı varoluşçu yönleriyle de alımladığı, romandaki pozitivizmden ziyade özneleşme ve karakterlerin kendilerini dünyada anlamlandırabilme arayışlarıyla daha fazla ilgilendiği anlaşılmaktadır.

Muammer'in özneliğini keşif sürecinde ve özgürleşmesinde Şükrü'nün, Arkadiy'nin özneliğini keşif sürecinde ve özgürleşmesinde ise Bazarov'un etkisi olduğu yazıda gösterilmişti. Anday tam da ön sözde Bazarov gibi karakterlerin işlevinden söz eder ve onu bu kadar etkileyenin ne olduğu daha iyi anlaşılır: "[...] sarsmak, şaşırtmak, kendine getirmek için, sivri bir kişi, bir yıkıcı gereklidir, hiçbir yetke tanımayan bir birey."⁸⁶ Anday, burjuvazinin ve bireyin yükselişinin

85 Melih Cevdet Anday, "Babalar ve Oğullar Üzerine," *Babalar ve Oğullar*, çev. Melih Cevdet Anday (İstanbul: Adam Yayınları, 2002), 12.

86 Anday, "Babalar ve Oğullar Üzerine," 16.

roman türünün gelişiminde önemli etkisi olduğunun farkındadır. Rusya’da bu dönüşüm ve “bireyin yükselişi” Türkiye’deki bağlama benzer bir şekilde yaşanmıştır. Bu açıdan Anday’ın Rus edebiyatında böyle bir dönüşümü işleyen *Babalar ve Oğullar*’la ve kendisinden sonra gelişecek varoluşçu edebiyat karakterlerine ciddi katkısı olan Bazarov’la metinlerarası bir ilişki kurması da anlamlıdır.

Kaynaklar

- Akça, Hilal. “Melih Cevdet’in *Aylaklar* Romanında Peter Pan Sendromu.” *Söylem Filoloji Dergisi* 8, s. 1 (2023): 148-165.
- Alangu, Tahir. “1965’de Roman ve Hikâyemiz.” *Varlık Yıllığı 1966*, hazırlayan Yaşar Nabi, 40-74. İstanbul: Varlık Yayınları, 1965.
- Anday, Melih Cevdet. *Aylaklar*. İstanbul: Adam Yayınları, 1987.
- _____. “Roman Kahramanları.” *Geçmişin Geleceği*, hazırlayan Mürşit Balabanlılar, 24-26. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- _____. “Babalar ve Oğullar Üzerine.” *Babalar ve Oğullar*, çeviren Melih Cevdet Anday, 11-18. İstanbul: Adam Yayınları, 2002.
- Belge, Murat. *Step ve Bozkır: Rusça ve Türkçe Edebiyatta Doğu-Batı Sorunu ve Kültür*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Berkes, Niyazi. *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*. c. 1. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Berlin, Isaiah. “Önsöz: *Babalar ve Oğullar*, Turgenyev’in Liberal İkilemi,” çeviren Emrah Serdan. *Babalar ve Oğullar*, çeviren Leyla Soykut, 25-38. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Beşir Fuad. “*Gayret*’in 3, 4, 5, 6 Numrolu Nüshalarında Münderic ‘Victor Hugo’ Ünvanlı Makale-i İntikadiyeye Mukabele.” *Şiir ve Hakikat: Yazılar ve Tartışmalar*, hazırlayan Handan İnci, 172-188. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Bezirci, Asım. *Seçme Romanlar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2008.
- Cornwell, Neil. *The Absurd in Literature*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2006.
- Dere, Mustafa. “Türk Romanında Konak ve Yalı.” Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014.
- _____. “*Aylaklar* Romanında Aile ve Ev.” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, s. 38 (2015): 45-61.
- Doğan, Mehmet Can. *Melih Cevdet Anday’ın Romancılığı*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2018.
- Gencer, Mustafa. *Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhü”: 1908-1918 Dönemi Türk Alman İlişkileri ve Eğitim*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Howe, Irving. “Sonsöz: Tereddüt Siyaseti.” Çeviren Emrah Serdan. *Babalar ve Oğullar*, çeviren Leyla Soykut, 321-325. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

- İleri, Selim. *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Toplumsal Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Kılıç, Melike. "Türk Romanında Flanör Düşüncenin Eleştirel İki Yorumu: *Aylak Adam* ve *Aylaklar*." Yüksek Lisans Tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2017.
- Koçal, Abdullah. "Ahmet Mithat'tan Leyla Erbil'e Türk Edebiyatında 'Aylak Tipi'nin Kültürel ve Düşünsel Gelişimi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 21 (2010): 209-226.
- Mardin, Şerif. "Türkiye'de Orta Sınıfların Üç Devri." *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, 335-340. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Martin, Terry. "The German Question in Russia, 1848-1896." *Russian History* 18, no. 1-4 (1991): 373-434.
- Mosse, Werner. "19. Yüzyıl Avrupası'nda Soyluluk ve Burjuvazi: Karşılaştırmalı Bir Bakış." *19. Yüzyıl Avrupası'nda Burjuva Toplumunu*, derleyenler Jürgen Kocka ve Allan Mitchell, 75-105. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1992.
- Özen, İbrahim. "Konak Hayatının Mirasyedi Sakinleri ve Varoluşçu Bir Aylak: Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar* Romanı." *Avare Kitabı*, editör Emine Gürsoy Naksali, 225-242. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007.
- Tanyeri, Kaan. "Melih Cevdet Anday'ın Romanlarının Göstergibilimsel Çözümlemesi." Dr. Tezi. Uşak Üniversitesi, 2022.
- _____ ve Ali Pulat. "Göstergibilimsel Açından Bir Uzamın Anlamyüğü." *Söylem Filoloji Dergisi* 7, s. 1 (2022): 137-156.
- Tatarlı, İbrahim. *Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Marksist Açından Türk Romanı*. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1969.
- Tuğcu, Emine. "Aylaklar Romanında İdeoloji Mekân ve Birey." *3rd International Conference on Social Sciences and Education Research* (2017): 428-435.
- Turgenyev, İvan Sergeyeviç. *Babalar ve Oğullar*. Çeviren Melih Cevdet Anday. İstanbul: Adam Yayınları, 2002.
- Yuva, Gül Mete. *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.